

מעשה שהיה

פרעת?

הרב אריה ליכטנשטיין

כשרא
לייבל
מספר

הטלפון של זונדיל, מנהל הגמ"ח, על גבי צג הטלפון שלו הוא התפלל - מה קרה? הרי החזרתי כבר את ההלוואה שנטלתי ממנו...

זונדיל גולדבערג מנהל גמ"ח גדול להלוואות, לכאורה הגדול ביותר בכל העיר. השמועות בעיר מדברות שברשות הגמ"ח פקדונות של כמה מיליוני דולר.

זונדיל מנהל את הגמ"ח ביד רמה, התנאים שהוא דורש מהלווים הם נוקשים. לכל חמשת אלפים דולר מתוך סכום ההלוואה הוא דורש שלשה ערבים שונים. לא כל ערב מספק אותו, הוא בורר אותם ביד אמן כאילו היה זה 'שידוך'...

כמובן, שמראש, בעת שהלווה מקבל לידיו את הכסף, עליו להפקיד ביד זונדיל צ'ק לפקודת הגמ"ח.

אך הכל מבינים לליבו, אינם מתרעמים על כך. הרי אין זה כספו שלו, אלא של אחרים שהפקידו זאת בידיו. ואף אם שלו היה, זכותו להבטיח את הפירעון...

בסופו של דבר, הגמ"ח מעמיד 'בתים' רבים בישראל, תרתי משמע. הן מסייע להורים העומדים בעת שמחת אפריון ילדיהם, והן מסייע לאלו שבאים לרכוש לעצמם קורת גג משלהם.

גם לייבל נזקק כבר מספר פעמים לחסדיו של זונדיל, שמצידו שמח לסייע לו ככל שיכל. הפעם האחרונה שהוא לזה ממנו כסף היה לפני כמעט מחצית השנה.

הוא לזה אז סכום של \$10,000 למשך שלשה חדשים. הוא כבר פרע את ההלוואה בזמן שנקבע.

- **אולי חתמתי איזו ערבות למאן דהוא והלה לא שילם?** - ניסה להיזכר לפני שענה לזונדיל - **זונדיל אינו מתקשר אלי סתם כך... הוא לא מאלו המתקשרים לברר 'מה נשמע'...** - הרהר בצנינות.

- לייבל - נשמע קולו המתכתי משהו של זונדיל - אני עובר כעת על חשבונות הגמ"ח ואני רואה שעדיין לא שילמת את ההלוואה שנטלת לפני כמעט חצי שנה!

יש לי את הצ'ק שנתת לגמ"ח בשעת ההלוואה. אתה רוצה שאפקיד אותו? או שיתר נוח לך לבוא ולפרוע במזומנים?

לייבל נבהל - **זונדיל! מה קרה לך? שילמתי את ההלוואה כבר לפני מספר חודשים!**

זונדיל נותר עומד על משמרתו - אני יודע דבר אחד! הצ'ק שלך נותר בגמ"ח. אני מסתמך על כך,

פסקי דינים

דיני שכירות פועלים (י"ב) רב חיים קאהן שליט"א

חזרה משכירות

לאחר שהמעביד והעובד סיכמו את תנאי העבודה ביניהם והתחייבו על זה בקנין, ובא אחד מהם לחזור בו, או אפילו לא עשו עדיין קנין, אבל מפסיד בזה לחבירו, יש לחלק בין חזרת המעביד לחזרת העובד, כדלהלן:

א. חזרת המעביד

- לפני תחילת מלאכה או קנין

מעביד שחוזר בו מההסכם לפני שהתחיל במלאכה או שעשו קנין, אם לא גרם הפסד ממון לעובד, אין לו תביעת ממון על המעביד רק תרעומת שמטריח אותו למצוא עבודה אחרת.¹ אם כבר בשעת ההסכם לא היה יכול למצוא עבודה אחרת, נחלקו הראשונים האם יש לו אפילו תרעומת על המעביד שביטל את ההסכם.²

אם בשעת ההסכם היה אפשר לו למצוא עבודה אחרת וכעת אינו מוצא עבודה אחרת, חייב המעביד לשלם לו ההפסד שגרם לו על ידי ביטול ההסכם.³ ויש שכתב שבכלל זה גם את דמי ביטול כלי העבודה, כגון שחישוב המשכורת היא מה שמשלם בעד עבודת הפועל ובעד שכירות כלי העבודה.⁴ ויש שכתב שאין להוציא ממון מהמעביד.⁵

שיעור הפיצוי

אף לסוברים שהמעביד חייב לפצות את העובד, אינו חייב לשלם לו את כל המשכורת, רק ישלם לו כ'פועל בטל', כלומר, כפי מה שהיה מסכים לוותר משכרו לישב בטל,⁶ וזאת, אפי"ן לו טוען שנוח לו לעבוד מאשר לישב בטל,⁷ אא"כ המנוחה גורמת איזה חולשה לעובד, או אומדנא מוכחת שמעדיף לעבוד מאשר לשבת בטל, שאז חייב לשלם לו את מלוא השכירות.⁸

יש שכתב שדמי פועל בטל הוא חצי השכירות⁹ אבל כתבו הפוסקים שיש לדון בזה לפי הענין.¹⁰ אם אפשר לעובד למצוא עבודה אחרת בפחות, חייב המעביד לפצות רק לפי ההפ"ש שהפסיד לעובד.¹¹

קבלן

יש שכתב שקבלן שנשכר לעשות איזה עבודה פטור המעביד לשלם לו אפילו כפועל בטל, ואם אינו מוצא כעת, ימצא לאחר זמן.¹²

- לאחר תחילת מלאכה או קנין

לאחר שעשו קנין לקיים ההסכם, לא יכול המעביד לחזור בו אפילו אם בשעה ששכרו לא היה הפועל מוצא עבודה אחרת, ואם חזר בו חייב לשלם לו כ'פועל בטל'.¹³ מצא העובד עבודה אחרת בפחות, ישלם המעביד את ההפרש.¹⁴ בהתאם לעבודה שמצא.¹⁵ ובזה, אף אם העובד הוא קבלן חייב לשלם לו מה שהפסיד לעשות מלאכתו.¹⁶

מצא העובד עבודה כבידה מהראשונה במשכורת הראשונה, אינו חייב להשכיר עצמו לזה אא"כ מוכן המעביד הראשון להשלים את ההפרש¹⁷, ונחלקו הפוסקים אם חייב להשכיר עצמו למלאכה כבידה אם יוסיפו לו כפי הראוי על המשכורת¹⁸ אבל יש שכתב שלכו"ע חייב להשכיר עצמו.¹⁹

הוספת תנאי

התנו העובדים לפני תחילת המלאכה שאם יחזור בו המעביד ישלם לו כל המשכורת, אזי אם לא ימצא עבודה אחרת ישלם להם מלוא השכירות, ואם הוא עובד שמדינא צריך לשלם כל המשכורת, כגון מלמד, חייב לשלם לו אפילו אפשר לו למצוא עבודה אחרת, שאז כוונת התנאי היה להוסיף על החיוב מדינא.²⁰

[1] ראה גליון קנ"ד, האם יש בזה משום מחסורי אמנה. [2] ב"ש ש"ג סעיף ב' כתב שיש לו תרעומת וזו דעת הרשב"א ורמב"ן ע"ו ב' מובא במגיד משנה הל' שכירות פרק ט' הל' ד', אבל הטור וכן הרא"ש שם סי' ו' (וכן מוכח מהתוס' ע"ו ב' ד"ה אין) סוברים שאין לו אפילו תרעומת. ועיין הגהות רע"א (ובד"ח רע"א ב"מ ע"ט) שהקשה דלפי הש"ך ס"ק כ"ח שפסק כהגהות אשר"י ב"מ פרק ו' סי' ב' שמפני דבר האבד חייבים הפועלים שחזרו בהם אפילו לא היה הבעה"ב מוצא פועלים אחרים, א"כ ה"ה בבעה"ב שחזר שחייב אפילו לא היו הפועלים מוצאים אמש. ועיין בפתחי תשובה ס"ק י"א וחזון איש ב"ק סי' כ"ג ס"ק כ"ג על הנ"ל. [3] בס"י ש"ג סעיף ב' כתב שדינו כדבר האבד, ופירש הסמ"ע ס"ק ח' שחייב מדינא דגרמי, ותמה רע"א הנ"ל דזה שיטת התוס' והרא"ש הל' ש' שחייב מטעם זה במצאו לשכור אמש, אבל לדעת הסוברים שהחיוב מפני דבר האבד (כפי שיבואר להלן) כתב בדו"ח שמבואר בשיטה מקובצת שאינו גרמי מאחר שההיזק אינו בגוף דבר הניזק, ואם מטעם דבר האבד יש בזה נפק"מ לדינא (ראה הערה 2) קושיותיו על הש"ך, ועיין גם בקצות ס"ק ג' דלא שייך גרמי בהפסד הפועלים וביאר שהחיוב של הבעה"ב מפני התנאי שהתחייב לשלם המשך ההערות בעמוד ב'

כיתת ילדים שיחקה בפארק בשעות אחר הצהריים. לפתע הכריז אחד הילדים בקול גדול 'מצאתי צפרדע!'. עוד לפני שהספיק להרים את הצפרדע, בא ילד אחר ותפס אותה. בצר להם, פנו הילדים למלמד שיכריע

ועלו ובאו... (א')

מי בעל הצפרדע, המוצא או 'החוטף'?

הכרעת המלמד היתה: אף על פי שבראיה בעלמא אי אפשר לזכות ולקנות, מכל מקום המוצא זכה בצפרדע משום 'קנין ד' אמות'.

שאלה: האם צדקו דברי המלמד?

תשובה: בכדי למנוע מחלוקות כאלו, תיקנו חז"ל את 'קנין ד' אמות' שהראשון שבא לתוך ד' אמות של המציאה - יזכה בה (שלחן ערוך - חושן משפט, סימן רס"ח סעיף ב'). כיון שמצוי שאדם עומד בתוך ד' אמות למציאה ורוצה לזכות בה, ובא אחר מרחוק וממהר לחטפה ולהגביהה ויבוא להתקוטט למי שייכת. שהראשון יאמר אני הייתי בסמוך להמציאה רק שלא מיהרתי להגביהה, אין זה מן הישור שלא אזכה בה אלא אותו שעמד מרחוק רק נדדדד במרוצה והגביהה? לכן תיקנו חז"ל שיקנה אותו שבא ראשון בתוך ד' אמותיה (עיין נחלת ישראל - בבא מציעא, דף י' ע"ב). חז"ל נתנו לד' אמות אלו דין 'חצר' שלו שקונה לאדם כשעומד בצדה.

אמנם, קנין זה אינו חל ברשות הרבים שמצויים בה המונים (ואינו ענין לרשות הרבים של שבת, עיין בהגהות רע"א שם), וכן לא ברשות חבירו. קנין זה הוא דוקא בצידי רשות הרבים או בסמיטא שאין בה אנשים רבים. לכאורה, גם פארק ציבורי נכלל בהגדרה זו (ועיין אבני מילואים סי' ל' ס"ק ח').

עם זאת, צריך שלאותו שבא לקנות את המציאה היתה אפשרות לזכות ולתפוס ממש את המציאה. זה כולל דברים דוממים ואף חיות וציפורים, כל שעומד כה סמוך אליהם שאינם יכולים עוד לברוח ממנו (סמ"ע שם סק"ז). אך קנין ד' אמות אינו תקף למציאות שאף שעומד בתוך ד' אמותיהם עדיין יכולים לברוח ממנו (שם סעיף ד'). אשר על כן, כל שהתלמיד שהבחין ראשון בצפרדע ונמצא בתוך ד' אמותיה יכול היה להרימה ולזכות בה לולא שחבירו התערב ביניהם, הרי שקנין זה חל בו.

יש להדגיש, אף ברשות הרבים וכו' שאין קנין ד' אמות חל בהם, מכל מקום על 'החוטף' להניח 'למוצא' לזכות בזה משום דין 'עני המהפך בחררה'. כאשר מישהו משתדל לזכות במשהו, כל הנוטל זאת ממנו נקרא רשע.

והנה נחלקו הפוסקים אם דין זה חל גם ב'מציאה', אם אפשר לדרוש מהחוטף ש'ימצא' אחר במקום זה שאין זה דבר מצוי. ואף שהרמ"א נקט במחלוקת זו לקולא והתיר (סימן רל"ז סעיף א'), מכל מקום בעל נפש יחמיר על עצמו גם בכאה גוונא (שלחן ערוך הרב - הלכות הפקר, סעיף י').

בפרט, שמציאת צפרדע בפארק איננה נדירה, ויכול 'החוטף' למצוא אחרים בשופי.

במאמר הבא נדון בע"ה אם צריך כוונת קנין וכן לגבי מעמדו של הקטן בקנין זה.

המשך ההערות מפסקי דינים

משכורת (לעומת הפועלים שהתחייבו לעבוד ולכן רק טוען או שוכר עליהם אבל לא חייבים לשלם), והנתיבות סי"ג כתב שאף התוס' והרא"ש אין כוונתם לדין גמור של גרמי רק מתקנת חכמים או אומדנא, וגם רמז למחלוקת שכתב הריטב"א סי"ג ע"ב ג' שאם סמכו זע"ז החיוב משום ערב והובא בנתיבות סי' ש"ו ס"ק ו' וע"מ, ועיין במדרכי ב"ק סי' קט"ו שחיוב בעה"ב דהמקבל ע"ע לשלם חייב אב בגרמא (ועיין ערך ש"י ד"ה השוכר), ובמה שתמה הקצות דזה שבת ולא שייך כאן גרמי, עיין במשפט שלום סי' קע"ו סעיף י"ד שהאריך מדברי הפוסקים לחייב במניעת רוח ברור. [4] ראה גליון מהרש"א סימן רכ"ז סעיף י"ג ע"פ הסמ"ע סי' ח' שמחייב מפני גרמי דלכן אינו שבת, וצ"ע למחנה אפרים גזילה סי' י"א שכתב דבכלל זה כליו שמתקן מלאכתו, ומזה הקשה בגליון סי' רכ"ז סעיף ל"ג על הרמ"א שם, עיי"ש. [5] קצות סי' ב' ע"פ מהר"ם ב"ב דזה שבת, ואין חיוב גרמי על ד' דברים, וכתב דמסתבר דבריו, אבל בתהלה לדוד כתב שדעת מהר"ם יחידא וגם אין לומר קים לי כוותיה, (ועיין סוף הערה 3), אבל עיין בהגהות משפט שלום ד"ה ועכשיו, צצין לש"ק סי' קכ"ג ס"ק ב"א מהרש"ל דבכה"ג סטור, ומספר מלוא הרוגים אות' ש' שדן אם זה ברי הויקא דשמא לא היו מוצאים להשכיר עצמם, וצ"ע. [6] סי' של"ג סעיף ב'. [7] כ"ג, הואיל וזה אומדן חז"ל אינו נאמן בטענה בעלמא. [8] סי' של"ה סעיף א' באוכלסי דמחוז ומלמדים ודומה לזה, ועיין שיטה מקובצת ב"ב ע"ט ב' וקצות סי' ש"י ס"א ב'. [9] ראה טו"ז של"ג סעיף א'. [10] משפט שלום סי' קע"ו סעיף מ"ד. [11] סמ"ע סי' י'. [12] מנחת פתים סעיף א'. [13] סי' של"ג סעיף א'. [14] שם סעיף ב'. [15] ראה ש"ך סי' ק"ו וקצות סי' ד', כלומר, אם מצא עבודה דומה משלם כל ההפוך ואם מלאכה יותר קלה משלם לפי היחס שעל השאר הוא כפועל בטל. [16] נתיבות סי' ק"ז. [17] כן מוכח מהש"ך סי' י"ג, עיין הערה 19. וכתב החזו"ן סי' כ"ג ס"ק ה' דהיינו עבודה כבידה שהוא רגיל ב'. [18] רמ"א שם סעיף ב', ע"פ התלמיד רשב"א מובא בב"י שאינו מחייב, והמדרכי בשם מהר"ם מחייב. [19] הש"ך סי' י"ג כתב שתלמידי הרשב"א איירי כשהמעביד השני אינו רוצה להוסיף ואם הבעה"ב יצטרך להוסיף לפי השומא יצטרך להוסיף יותר משיעור פועל בטל, ועיין חזו"ן הג"ל. [20] עיין הגהות רע"א סעיף ב' בבירור תשובת המיוחסות לרמב"ן סי' א'.

ואיני מקבל את טענתך שכבר פרעת את ההלואה!

- אני לא מבין אותך! תשמענה אנזן מה שפיק מדבר!!! אתה לא יודע ולא בטוח שאכן לא פרעת! אתה רק רוצה לסמוך על הצ"ק? עליך לזכור ולדעת בבירור אם פרעת אם לאו!

אסביר לך מדוע זה קרה. פגשתי אותך בבית הכנסת ופרעתי לך שם את חובי. אחר כך כל הענין נשכח מליבי ולא פניתי אליך שוב לקבל את הצ"ק. כך יצא שאף שכבר פרעתי, הצ"ק עדיין מונח באוצרותיך...

לפתרון שאלה זו נקדים כדלהלן:

(א) חלוק דינה של הלואה שנעשתה עם שטר החתום על ידי עדים מזו שניתנה בעל פה ואף אם יש עליה עדים.

הלואה בשטר מִזְכָּה את המלוה בשעבוד על נכסי הלוה. על כן, אף אם הלך הלוה לאחר ההלואה ומכר מנכסיו, רשאי המלוה לגבות את חובו מנכסים אלו. מה שאין כן במלוה על פה, המלוה אינו יכול לגבות מנכסים שמכר הלוה (ראה שלחן ערוך - חושן משפט, סימן ל"ט סעיף א' וסימן קי"א סעיף א'). ועיין במדור 'קו ההלכה' גליון ע' מה דין נכסים משועבדים האידנא.

(ב) כמו כן, והוא נשוא מאמרו, בהלואה בעל פה יכול הלוה לטעון שכבר פרע את חובו במועדו. דהיינו, אם כבר עבר זמן הפירעון והלוה טוען למלוה 'פרעתי', נאמן (שם, סימן ע' סעיף א').

מה שאין כן בהלואה שבשטר, אין הלוה יכול לטעון שפרע את החוב, כל זמן שהמלוה מוציא את השטר (שם, סימן פ"ב סעיף ב').

טעם הדבר, כיון שהמלוה טוען לעומתו 'שטרך בידי מאי בעי?'. אם אכן כבר פרעת את חובך, מדוע השטר עדיין נמצא בידי?

דהיינו, שכאשר יש ביד המלוה שטר על ההלואה, מקפיד הלוה בבואו לפרוע את החוב ליטול מידו. לא יתכן שהלוה יפרע את חובו ויניח את השטר לעמוד ביד המלוה.

(ועיין בש"ך סימן ס"ט סק"ד דסברא זו שייכת אף בשטר שאין בו אחריות נכסים, שהתנו ביניהם להדיא שלא יוכל לגבות עמו מלקוחות (עי"ש שהוכיח כן מסוגיא מפורשת בבבא מציעא דף י"ג ע"ב). גם שטר כזה, לא יסכין הלוה להניחו ביד המלוה כשפורע את חובו.)

אמנם, כל הנ"ל הוא דוקא כאשר הלוה מסר למלוה שטר החתום כדין, כדת וכהלכה ודין 'שטר' עליו. (ג) על פי רוב בהלואות הנהוגות היום בין הבריות, אין הלוה מוסר למלוה 'שטר'. הוא כותב בכתב ידו

'אני הח"מ לויית'ך ... מ... ואחזירנו ביום ...'

פתק זה נקרא 'כתב ידו' ואין המלוה יכול לגבות עמו מנכסים משועבדים, שמכר הלוה מנכסיו לאחר ההלואה וכו' (שלחן ערוך - חושן משפט, סימן ס"ט סעיף א').

ונחלקו הפוסקים מה דין 'כתב ידו' לגבי טענת 'פרעתי'. האם בזה שוה דינו ל'שטר', ויכול המלוה לטעון 'שטרך בידי מאי בעי?' ולגבות עמו גם אם טוען הלוה 'פרעתי'. האם גם בכתב ידו, הלוה לא היה מסכים לפרוע את חובו ולהשאיר את הכתב ביד המלוה.

או שמא, כיון שאין לכתב זה תוקף כדיני 'שטר', יתכן להבין ולומר שהלוה לא חשש שישאר כתב זה ביד המלוה ופרע את חובו מכל מקום.

המחבר נקט כשיטה השנייה, וזה לשונו 'ואינו יכול לומר שטרך בידי מאי בעי, שאינו חושש להניחו בידו כיון שאינו שטר גמור'. אמנם הרמ"א כתב שם 'ויש אומרים דאינו יכול לומר פרעתי על כתב ידו, ואין לדין בזה אלא מה שענינו רואות'.

(ועיין שם בסמ"ע ס"ק ו' ובש"ך סק"ד ובנתיבות חידושים סק"י שנחלקו בדעתו של הרמ"א ולהלכה. וכיון שכל נושא זה נשנה כאן בדרך אגב, על כן לא הארכנו בו את היריעה יתר על המידה ועוד חזון למועד, א"י"ה).

(ד) ועתה יש לדון מה דינו של צ"ק. כאשר המלוה מוציא לראיה על החוב והלוה טוען לעומתו 'פרעתי'.

האם שוה דינו ל'כתב ידו' שנחלקו בו הפוסקים, או שמא אלים דינו יותר מ'כתב ידו' ודינו כמו 'שטר' שאין הלוה יכול לטעון בו 'פרעתי'.

ומצאנו בפוסקי הדור האחרון שנקטו כולם שדין צ"ק כדין שטר, ואין הלוה יכול לטעון כנגדו טענת 'פרעתי' (פתחי חושן - הלואה פרק י' הערה כ"א, מנחת יצחק - חלק ה' סימן ק"כ, דבר יהושע - חלק ג' חושן משפט סימן ז', קובץ תשובות להגר"ש א' חלק א' סימן ר' ועוד. ועיין בספר הצ"ק בהלכה - פרק ב' שהאריך בכל האמור בטוט"ד).

כיון שעל פי 'דינא דמלכותא' וכן על פי המנהג בין הסוחרים נאמן המוחזק בצ"ק לגבות את מה שבו, שוב אין הלוה טוען לעומתו שכבר פרע. בודאי לא היה מסתכן להשאיר כוח זה ביד המלוה אם אכן פרע את חובו.

ה) ועתה לשאלתנו. לכאורה לפי הנ"ל, נאמן זונדיל על לחייב את לייבל מכוח הצ"ק שבידו.

אך לא כן. כל דין זה שאין הלוה נאמן לומר 'פרעתי' הוא רק כאשר המלוה טוען ב'בר'י' שהלוה עדיין לא פרע את חובו.

כאשר המלוה מסופק ואינו יודע בבירור, אלא שבא להסתמך על השטר שבידו ולהוכיח מכך שעדיין לא פרע הלוה, נאמן הלוה בטענתו הודאית שכבר פרע (שלחן ערוך - חושן משפט, סימן נ"ט סעיף א').

למעשה: לייבל נאמן.

לקבל את הגליון באימייל שלחו ל mm@businesshalacha.com

לדיני תורה, שאלות בדיני ממונות, שטרות, ריבית, צוואות, דיני מקח וממכר בשבת ויו"ט, או לכל ענין הקשור לגליון אפשר להתקשר: